

Stradanja sportaša u Drugom svjetskom ratu

Rat u Ukrajini i uloga istaknutih sportaša u njemu, povod je da se prisjetimo sudbina sportaša u Drugom svjetskom ratu na južnoslavenskim prostorima

Piše: **DAVOR KOVAČIĆ**

Uslijed teških političkih i nacionalnih sukoba i u nogometu su, izbijanjem Drugog svjetskog rata, mnoge situacije tragično završavale. Nakon talijanske okupacije Dalmacije, fašisti su uhitili upravu Radničkog sportskog društva Split na čelu s predsjednikom **dr. Petrom Nisiteom**, a talijanske fašističke vlasti su početkom rata strijeljale 14 članova tog kluba. Nogometaš **Svetozar Đanić**, podrijetlom pravoslavac iz Vojvodine, došao je 1936. godine na studij u Zagreb i igrao u Građanskom. Nastupao je za reprezentaciju Banovine Hrvatske, a nakon uspostave ustaške države pozvan je u nogometno predstavništvo, odnosno reprezentaciju NDH. Prilikom povratka s utakmice reprezentacije NDH protiv Njemačke u Beču 1941. godine uhićen je od ustaških vlasti zbog suradnje s komunistima te je strijeljan na zagrebačkoj Dotršćini nakon tri dana. Zbog bliskosti s komunističkim pokretom, vlasti NDH uhitile su **Nikolu Pajevića**, nogometaša HAŠK-a, rođenog u Cetinju. Pajević je u HAŠK došao 1935.

godine i postao standardni prvotimac. Kada je uhićen, neki članovi HAŠK-a ušli su u tajništvo kluba i odnijeli komunističku literaturu iz dimnjaka gdje ju je čuvao crnogorski nogometaš. Njegovi suigrači **Ratko Kacian** i **Ico Hitrec** otišli su kod povjerenika za sport u NDH **Miška Zebića** (koji je kao predratni član HAŠK-a sudjelovao u dovođenju Pajevića u zagrebački klub), no ni Zebićeva intervencija nije uspjela osloboditi uhićenog nogometaša. I neki Crnogorci u Zagrebu pokušali su preko utjecajnog crnogorskog političara u NDH **Save Štedimlje** utjecati na Pajevićevo oslobađanje, no prijevremeni sud NDH na čelu s **Ivanom Vidnjevićem** osudio ga je 1943. godine na smrt. Usprkos pokušajima njegovih odvjetnika da sud proglaše nenadležnim jer nije bio

državljanin NDH te nadanjima pomoći talijanskog konzula... **Franjo Giller** - koji je u predratnom razdoblju jedno vrijeme bio član Građanskoga – u doba II. svjetskog rata u rodnoj Vojvodini je kao Hrvat njemačkog podrijetla mobiliziran u njemačku vojsku. U pokušaju bijega partizanima, otkriven je i uhićen te su ga nacisti strijeljali u Vršcu krajem 1943. Inače, Giller je zahtijevao ispisnicu iz Građanskog (s kojim je osvojio naslove državnog prvaka 1926. i 1928. godine), zbog postupka tadašnjeg predsjednika i tajnika Građanskoga **Josipa Maroševića** koji ga je kritizirao pred igračima prije jedne međunarodne utakmice. Poslije je Giller otišao na odsluženje vojnog roka te igrao za beogradske klubove Jugoslaviju i Čukarički. Zanimljivo je i to da je bio prvi nogometaš na tadašnjim jugo-prostorima koji se 1931. godine podvrgnuo operaciji meniska. Predsjedniku Građanskoga u dva navrata (u razdoblju 1921.-1923. te 1933.-1935) **Željku Viktoru Bergeru**, koji je bio židovskog podrijetla, uspostavom NDH ustaške vlasti su oduzele tvornicu Tibec u Zemunu. Daljnja Bergerova sudbina u ratnom vrtlogu nije poznata jer mu se kasnije izgubio svaki trag...

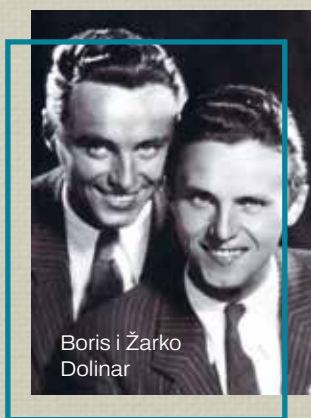
Tajnik Građanskog **Jozo Jakopić**, koji je bio i izbornik nogometne reprezentacije za vrijeme Banovine Hrvatske, nakon dolaska ustaša na vlast interniran je u koncentracijski logor Stara Gradiška. Pretpostavlja se da je razlog njegova uhićenja ležao u činjenici da su u Građanskom utjecaj imali Židovi od kojih su neki bili i predsjednici kluba s kojima je bio u dobrim odnosima. Jakopić je bio pristaša HSS-a i prema nekim izvorima imao kontakte i s britanskom obavještajnom službom. U starogradiškom logoru Jakopić je bio do kraja

U PODRUMU DOLINAROVE OBITELJSKE KUĆE U PRIMORSKOJ ULICI U ZAGREBU IZRAĐIVALI SU LAŽNE DOKUMENTE. BORIS JE IZRAĐIVAO PEČATE, A STOLNOTENISAČ ŽARKO SE POTPISIVAO NA LAŽNE PROPUSNICE POMOĆU KOJIH SU ŽIDOVI MOGLI NAPUSTITI NDH

1942. te je pušten na slobodu. Emigrirao je u Zürich gdje je ubrzo 1946. i umro. Kada su 8. svibnja 1945. godine partizani ulazili u Zagreb, nekadašnji igrač Građanskoga **Emil Perška** poginuo je na zagrebačkoj Zvijezdi boreći se protiv partizana s puškom u ruci...

NOGOMETAŠI NA RATIŠTIMA

U ratnim uvjetima pojedini nogometaši bili su i na ratištima. Tako je **Marko Rajković**, pouzdani igrač Građanskoga koji je 1936. godine senzacionalno pobijedio Liverpool u Zagrebu,

Boris i Žarko Dolinar

Ulazak
partizana
u Zagreb
1945.
godine

poginuo 15. listopada 1941. godine kao vojnik Hrvatske legije, 369. pojačane pješačke pukovnije u Ukrajini. Pripadnici oružanih snaga NDH bili su i vratar Concordije **Zvonimir Monsider** i vratar HAŠK-a i Građanskoga **Franjo Šoštarčić**. Monsider je za vrijeme II. svjetskog rata bio vojni pilot zrakoplovstva NDH, a zadnjih mjeseci NDH bio je u časničkoj školi Ustaške vojnice. Šoštarčić je kao pilot zrakoplovstva NDH sudjelovao u borbama za Staljingrad. Prema nekim navodima pilotirao je na njemačkom lovačkom zrakoplovu Messerschmitt i srušio nekoliko sovjetskih zrakoplova. Poslije završetka rata, Šoštarčić je kao i nekolicina zagrebačkih nogometaša "dekretom" pristupio beogradskom Partizanu. Međutim, neki nogometaši uspjeli su zahvaljujući nogometu izbjeći odlazak na ratište. Tako je jedan od najtalentiranijih mladih nogometaša **Stjepan Bobek** poslije uspostave NDH poslan u bečku Admiru Wacker kako ne bi bio mobiliziran. Kada se vratio, zaigrao je za klub Ličanin čiji mu je predsjednik rekao da će

ŽARKO DOLINAR O ICI HITRECU JE REKAO: "ŠTO SVE NIJE RADIO TAJ ČOVJEK!? MOBILIZIRAO JE POMOĆ, ZAŠTITU, ORGANIZIRAO FALSIFICIRANJE RAZNIH ZA ŽIVOT SPASONOSNIH ISPRAVA. NAUČIO NAS JE NE SAMO ŠPORTU, DRUŠTVU, KOLEGIJALNOSTI, NEGO I SPAŠAVANJU LJUDSKIH ŽIVOTA."

se boriti za domovinu igrajući nogomet...

Željka Čajkovskog, tada mladog nogometaša HAŠK-a, spasio je proslavljeni nogometaš **Ico Hitrec** koji je preko svojih veza u liječničkim krugovima isposlovao da dobije dijagnozu krvarenja čira zbog čega je izbjegao mobilizaciju i odlazak na bojište. Kasnije je Čajkovski isticao da mu je to spasilo život jer su svi s kojima je trebao ići u rat poginuli. Hitrec je pomagao i brojnim zagrebačkim židovskim obiteljima u bijegu iz zemlje. Zajedno sa **Žarkom Dolinarom**, istaknutim stolnotenisačem i njegovim **bratom Borisom**, organizirao je cijelu mrežu za izradu vješto krivotvorenih propusnica za svoje prijatelje Židove, koji su tako našli spas u Italiji i drugim zemljama. Kada je njihova aktivnost otkrivena, ustaška je vlast uhitila njihova oca, smijenila ga s položaja suca i umirovila. Kasnije je Žarko Dolinar govorio da je glavni „dirigent“ bio Ico Hitrec te je istaknuo: "Što sve nije radio taj čovjek!? Mobilizirao je pomoć, zaštitu, organizirao falsificiranje raznih za život spasonosnih isprava. Nemilosrdno je telefonski napadao, urgirao, varao, predstavljao se u ime službenih ustanova,

nekih generala i djelatnika. S Tinentodom (tekućina za brisanje) prepravljao je stotine propusnica, dozvola, osobnih iskaznica. Naučio nas je ne samo športu, društvu, kolegijalnosti, nego i spašavanju ljudskih života. (...) S njim smo naučili više nego na tri fakulteta“.

Za vrijeme rata i na ostalim južnoslavenskim prostorima nogometaši su proživljavali teške, često i dramatične trenutke nekad i s tragičnim završetkom. Igrača beogradske

Artur Takač

Jugoslavije i reprezentativca **Milutina Ivkovića Milutinca** njemački je Gestapo zbog povezanosti s radničkim pokretom i Komunističkim partijom zatvorio u logor na beogradskoj Banjici. Strijeljan je 1943. godine u Jajincima.

Predratni najbolji srpski nogometaš **Blagoje Moša Marjanović** je kao vozač Jugoslavenske kraljevske vojske II. svj. rat proveo u zarobljeništvu u njemačkom logoru

kod Berlina gdje je ostao do 1944. godine.

Mađarski trener **Illés Spitz**, trener splitskog Hajduka je 1939. godine, kada mu je istekao ugovor (nova uprava nije mu ponudila novi) otišao u Skoplje gdje je postao trener Građanskog, mladog jugoslavenskog prvoligaša. U Skoplju je mađarskog trenera židovskoga podrijetla zatekla kapitulacija Kraljevine Jugoslavije poslije čega je bugarska vojska okupirala Makedoniju.

Bugarske vlasti, koje su se nalazile na strani nacističke Njemačke, slali su Židove u koncentracijske logore, pa je tako i Spitz, mađarski Židov, trebao zajedno s obitelji

**MARKO RAJKOVIĆ, POUZDANI IGRAČ
GRAĐANSKOGA KOJI JE 1936.
GODINE SENZACIONALNO POBIJEDIO
LIVERPOOL U ZAGREBU, POGINUO 15.
LISTOPADA 1941. GODINE KAO VOJNIK
HRVATSKE LEGIJE, 369. POJAČANE
PJEŠAČKE PUKOVNIJE U UKRAJINI**

biti odveden u logor u Njemačku. Međutim, u skopskom Građanskom - koji je postao novi član bugarske lige - novim su vlastima objašnjavali da bi bez takvog stručnjaka skopski klub bio nedovoljno snažan za natjecanje u bugarskoj nogometnoj ligi, pa su Spitz i njegova obitelj bili pošteđeni odlaska u logor. Poslije rata, Spitz je postao trener beogradskog Partizana.

HANŽEKOVIĆ, MIHALIĆ, TAKAČ...

U II. svj. ratu stradavali su i ostali sportaši te su često bili u pogibeljnim situacijama. **Borisa Hanžekovića**, člana atletske reprezentacije Kraljevine Jugoslavije, vlasti NDH su uhitile i u lipnju 1944. zbog suradnje s komunističkim pokretom odvele u jasenovački logor. Poginuo je prilikom pokušaja proboja logoraša 1945. godine. U spomen na njega u Zagrebu se od 1951. godine održava atletske natjecanje Hanžekovićev memorijal.

Boksač **Isidor Gotesman** bio je jedan od istaknutijih boksača pred početak rata. Iako Židov (žena mu je bila Hrvatica) bio je u vojsci u domobranstvu NDH te je 1942. godine ranjen na ratištu i prebačen u zagrebačku bolnicu Sveti Duh. Budući da su mu prostrijeljeni bubregi, nakon operacije pušten je iz bolnice te ga je komisija proglasila nesposobnim za daljnje služenje vojske.

Trener atletičara HAŠK-a, **Ferdo Setter** u želji da oslabi opasnog konkurenta Concordiju, pobunio se 1945. godine zašto nije uvojačen najbolji atletičar tog kluba **Franjo Mihalić** koji je triput proglašavan najboljim sportašem u NDH. Mihalić je tada morao obući domobranksu odoru, ali je ubrzo došlo do sloma NDH, pa nije poslan na bojište. Franjo Mihalić se cijelo vrijeme rata nalazio u Zagrebu te je dvaput uhićen i proveo u zatvoru po mjesec dana jer je tiskao plakate protiv ustaške države. Međutim, u oba slučaja se uspio izvući jer je bio istaknuti sportaš pa su mu pojedinci pomogli da izađe iz zatvora. Mihalić je isticao da su sportaši unatoč ratnom dobu bili zadovoljni jer su putovali u inozemstvo, stanovali i hranili se u dobrim hotelima što je tada bila velika povlastica. Trener **Milčo Dobrin** je kao Židov morao

nositi Davidovu žutu zvijezdu i bilo mu je zabranjeno biti uz Mihalića na natjecanjima. Dobrin je pobjegao iz Zagreba i preko Švicarske emigrirao u Venezuelu...

Varaždinac **Artur Takač**, koji je od 1934. do 1939. godine bio najbolji junior i omladinac u Hrvatskoj, član štafete HAŠK-a 4x400 metara (Despot-Vanić-Takač-Đurić) te jedan od organizatora teniskog sporta

u rodnom gradu, nakon uspostave NDH podnio je molbu za dobivanje arijevske prava, koju je potkrijepio potvrdama Ustaškog stožera u Varaždinu i bivšega Hrvatskog sokola te svjedočenjem povjerenika za cjelokupni sport u NDH. Međutim, molba za nenošenje židovskog znaka bila mu je odbijena. Ubrzo je Takač pobjegao na Sušak i Italiju gdje se skrivao pod imenom Arturo Taccani. Kasnije je preko Barija stigao na otok Vis gdje se pridružio partizanima. Nakon rata, Takač je bio djelatnik u jugoslavenskim sportskim forumima, a ubrzo je doživio i međunarodnu afirmaciju. Zanimljivo da je upravo Takač po završetku rata kao dužnosnik u Atletskom klubu Partizan nagovorio Franju Mihalića, koji je služio vojni rok u Subotici, da dođe iz Zagreba u Beograd, gdje je postao atletičar svjetske vrijednosti te obarao državne rekorde u raznim trkačkim disciplinama.

Boris Hanžeković

IZVORI I LITERATURA:

Davor Kovačić, Hrvatski nogomet u doba cara, kralja, poglavnika i maršala, Zagreb, 2019.

Dražen Lalić, Nogomet i politika. Povijest i suvremenost međudnosa u Hrvatskoj, Zagreb, 2108.

Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941.-1945., Zagreb, 1997.

Židovski biografski leksikon (Izmk.hr). Pristup ostvaren 10. 2. 2022.